

професіоналів стає самостійним завданням організації та здійснення експертизи.

Також складною є проблема формування системи характеристик експерта, оскільки вони суттєво впливають на перебіг і результати експертизи. Ці характеристики мають враховувати професійні якості фахівця, можливі відносини між людьми, що впливають на експертизу та припускати безпосереднє їх вимірювання.

Проведене дослідження дає підставу стверджувати, що визначення основних якостей і характерних рис експертів, методів їх відбору й оцінювання дасть змогу ефективно вирішити питання достовірності та якості експертизи. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у створенні та обґрунтуванні моделі “ідеального” експерта в освіті, визначенні найефективніших методів відбору, оцінювання експертів і комплектування експертних груп.

Література

1. Гопкінз Д. Оцінювання для розвитку школи / Дейвід Гопкінз ; [пер. з англ. Галини Вець]. – Л. : Літопис, 2003. – 256 с.
2. Иванов Д.А. Экспертиза в образовании : учеб. пособ. для студ. высших учеб. заведений / Д.А. Иванов. – М. : Академия, 2008. – 336 с.
3. Кучер С. “Идеальный” эксперт в образовании / С. Кучер // Педагогическая диагностика. – № 3. – 2008. – С. 24–32.
4. Майоров А.Н. Теория и практика создания тестов для системы образования / А.Н. Майоров. – М., 2000. – 352 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти / Центр Разумкова // Національна безпека та оборона. – № 4. – 36 с.
6. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1971. – Т. 2. – С. 462.
7. Тубельский А. Экспертиза инновационной школы / А. Тубельский // Инновационное движение в российском школьном образовании. – М., 1997. – С. 158–179.
8. Чельшкова М.Б. Теория и практика конструирования педагогических тестов : учеб. пособ. / М.Б. Чельшкова. – М. : Логос, 2002. – 432 с.

ЛЕВЧЕНКО Я.Е.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ”

Однією з ланок у проблемі розвитку молодого покоління, формування в процесі навчання і виховання в кожній людині особистості є такий феномен, як спрямованість. Цей феномен, що наявний у функціональній структурі будь-якої цілеспрямованої дії, все більше привертає увагу сучасних науковців. Однак до цього часу більшість сторін цього поняття залишаються нерозкритими, теоретичні положення суперечливими. Тому так важливо визначитись із поняттям “спрямованість особистості”, його істотними ознаками і властивостями.

Проблемі спрямованості особистості присвячені дослідження багатьох психологів і педагогів (Б. Ананьєв, Л. Божович, О. Ковальов, Н. Кузьміна, М. Левітов, О. Леонтєв, В. Мерлін, В. М’ясищев, М. Неймарк, С. Рубінштейн, В. Сластьонін та інші).

У вітчизняних психолого-педагогічних працях дослідження спрямованості особистості склались різні напрями: теорія тенденцій (С. Рубінштейн); теорія потреб і мотивів (Л. Божович, О. Леонтьєв, Ю. Орлов), теорія значущості (Н. Добринін), теорія настанови (Д. Узнадзе), теорія відносин особистості (Б. Ломов, В. М'ясищев). Незважаючи на те, що всі теорії пов'язані між собою, кожній з них притаманні свої особливості розуміння поняття “спрямованість особистості”, що пояснює відсутність єдності в його тлумаченні.

У зарубіжній психолого-педагогічній літературі також немає одного розуміння цього поняття, адже тут використовуються терміни, близькі до поняття “спрямованість особистості”, проте не тотожні йому. Так, аналогами поняття спрямованості у зарубіжних авторів відповідають: “динамічні тенденції і напруженість” (К. Левін); “особисті прагнення” (Г. Оллпорт); “інтенціональність” (Р. Мей); “сила Я” (З. Фрейд); “незадоволене прагнення до перевершення” (А. Адлер); “формування трансцендентної функції у несвідомому” (К. Юнг); “усвідомлення цінностей і відносності людського існування” (екзистенціальна психологія); “стан людини, що йде попереду кризи уявленої ідентичності “Я” (структурний психоаналіз Ж. Лакана); “усвідомлення істотних суперечностей між модусами особистісного буття” (філософсько-психологічна концепція Е. Фромма).

Метою статті є з'ясування суті спрямованості особистості, її структури, змісту, властивостей, форм, аналіз розвитку цього поняття у вітчизняній і зарубіжній психолого-педагогічній науці в контексті існуючих теорій спрямованості особистості, підходів до її розуміння.

Слід зазначити, що аналіз широкого спектра наукової літератури засвідчив: спрямованість виступає одним із основних елементів у структурі особистості.

Провідна роль спрямованості у структурі особистості з філософсько-соціальної точки зору визначалась так:

– “спрямованість – найважливіша властивість особистості, у якій виявляється основне значення людини як суспільної істоти. За спрямованістю можна судити про життєві спрямування людини, її моральну цінність і корисність суспільству” (Л. Железняк);

– “спрямованість визначає своєрідність духовного образу особистості, її характер, основну життєву настанову, генеральну лінію життя людини” (Н. Макаров);

– “найсуттєвіше й основне в характеристиці особистості людини – це її спрямованість, тобто те, від чого залежить загальний напрям її життя і всієї її активної творчої діяльності; від спрямованості особистості залежить її соціальна й моральна цінність; від спрямованості особистості залежать властивості характеру й навіть розвиток здібностей” (В. Мерлін);

– “вирішальну роль у формуванні цілісної особистості відіграє її спрямованість, підпорядкування всіх її дій усвідомлюваній меті” (С. Покровська).

Вирішальне місце спрямованості особистості у її структурі психологи обґрунтовували так:

– “спрямованість особистості, її якісні характеристики й рівень є основою психологічної стійкості, психологічної культури, відіграє роль вектора розвитку і саморозвитку особистості” (Ю. Верхова);

– “спрямованість є провідним компонентом у структурі особистості, її генералізуючим началом, що охоплює всі сфери психіки людини – від потреб до ідеалів” (А. Куракін, Л. Новікова);

– “характер є психічним складом особистості людини, що виявляється в її спрямованості та волі; характер “покриває” собою спрямованість або принаймні адекватно втілює її в поведінці людини” (М. Левітов);

– “спрямованість – найважливіший компонент внутрішньої психологічної структури, що певним чином перетворює, забарвлює всі дії й вчинки людини, засоби прояву всіх інших її психічних властивостей та якостей; спрямованість особистості є головним фактором самоуправління й самореалізації, вона підпорядковує собі всі форми активності людини та їх прояв у конкретних видах діяльності” (В. Семиченко);

– “спрямованість – провідний елемент у психологічній структурі особистості. Вона здійснює визначний вплив на інші елементи, на обсяг знань, характер прояву біологічних обумовлених властивостей” (Г. Смирнов).

Узагальнюючи наукові погляди на роль і місце спрямованості у структурі особистості, В. Жернов зазначає, що “...спрямованість виступає базовим, інтегративним елементом структури особистості...”; “спрямованість у науці розглядається як провідний структурний елемент особистості, що визначає цілеспрямованість особистості, орієнтацію в цінностях” [1, с. 97].

На підставі аналізу наукової літератури зазначаємо, що для психодинамічної (З. Фрейд), аналітичної (К. Юнг), гуманістичної (К. Роджерс, А. Маслоу) та когнітивної (Е. Фромм, Дж. Келлі) теорій ще не є характерним розуміння спрямованості особистості як її властивості. Але в цих теоріях виокремлено певні психологічні утворення, що мають спільні ознаки зі спрямованістю особистості, а саме: “Супер-Его” – структура, яка містить соціальні норми, настанови, моральні цінності, котрі впливають на мотиви поведінки людини (психодинамічна теорія); “індивідуальний свідомий блок”, що, крім колективного й індивідуального несвідомого, відокремлюється серед основних концептуальних блоків особистості і розуміється як структура, що є основою самосвідомості і містить думки, почуття, відчуття, завдяки яким людина усвідомлює себе, регулює свою діяльність (аналітична теорія). У межах гуманістичної теорії особистості з’являються певні аспекти спрямованості: цінність міжособистісних стосунків, наявність моральних стандартів, прагнення до реалізації свого особистісного потенціалу, бажання бути “повністю функціонуючою особистістю”; у межах когнітивної теорії виокремлюються психологічні утворення, що мають спільні

риси зі спрямованістю: вплив середовища, соціального оточення, досвіду на поведінку й розвиток людини.

Щодо поведінкової теорії, то її представники (А. Бандура, Дж. Уотсон) уже розглядають спрямованість особистості як її властивість, проте акцент робиться на впливі середовища на розвиток особистості, на важливості процесів навчання і виховання. Особливий інтерес, на нашу думку, має “диспозиційна теорія” особистості (Г. Оллпорт), де спрямованість розглядається як властивість, що визначає головні тенденції в поведінці людини.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що в зазначених вище теоріях особистості в тому чи іншому ракурсі розглядаються певні властивості, близькі до спрямованості: теорія особистісних рис Г. Оллпорта, де терміном “пропріум” позначається властивість, близька до спрямованості; теорія К. Юнга, що виокремлює властивість “самість”; теорія А. Маслоу з розглядом “рівня самоактуалізації” особистості тощо. Отже, головним чинником у структурі особистості виступає її спрямованість.

Відповідно, можна передбачити, що визначне місце у структурі особистості майбутнього вчителя належить його професійній спрямованості, адже вона “...є вирішальним фактором визначення професійної придатності і готовності до педагогічної діяльності”; “...визначає цілеспрямованість професійно-педагогічної підготовки студентів і виступає як специфічна орієнтованість особистості студента, те, що спонукає до цілеспрямованої діяльності” [1; 2].

Проте перш ніж досліджувати проблему професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя, вважаємо за необхідне розглянути загальні аспекти психолого-педагогічної проблеми спрямованості особистості, адже поняття “спрямованість” і “професійна спрямованість” співвідносяться як загальне і часткове, а тому дійшли логічного висновку, що зміст поняття “спрямованість особистості” буде містити загальні ознаки поняття “професійна спрямованість”. До того ж попередній аналіз наукової літератури з проблеми засвідчив, що єдиного визначення поняття “професійна спрямованість” на сьогодні не виявлено, тому вважаємо за необхідне і доцільне розглядати поняття “професійна спрямованість” у контексті проблеми загальної спрямованості особистості. Актуальність дослідження саме проблеми загальної спрямованості особистості посилюється й тим, що вона, як зазначають деякі науковці, “...впливає на процес формування професійної спрямованості”, “...є передумовою розвитку професійної спрямованості особистості, адже професійна спрямованість базується на загальній спрямованості особистості, що відображає громадянські позиції, особливості світогляду” [8, с. 71].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми засвідчив, що поняття “спрямованість особистості” у своєму розвитку пройшло певні історичні етапи, що позначилося на неоднозначності в його розумінні. Історично поняття “спрямованість” виникло у зв’язку з введенням в психологію на початку ХХ ст. К. Левінім уявлень про “спрямувальні сили”, що ви-

значають і спрямовують діяльність людини. Науковцем було розроблено особливу модель для опису цих сил, котру він називав “динамічними тенденціями”. Згодом вони здобули загальну назву “спрямованість” і почали трактуватись як певне складне динамічне утворення у структурі особистості, що виявляється в індивідуальній і типовій своєрідності особистісної поведінки і ставленні до тієї чи іншої діяльності [3].

Щодо вітчизняної психології, то основні концепції особистості, у котрих вперше визначається це поняття, належать до 40–50-х рр. ХХ ст. (О. Леонт'єв, В. М'ясищев, А. Петровський, С. Рубінштейн). За С. Рубінштейном, котрим уведено це поняття у вітчизняну психологію через настанови, цінності, мотиви, систему стосунків, інтересів особистості тощо, спрямованість особистості, це динамічні тенденції, що як мотиви визначають діяльність, а самі, у свою чергу, визначаються її цілями й завданнями. Спрямованість охоплює предметний зміст, адже вона передбачає спрямованість на будь-який предмет і напруження, яке при цьому виникає [7].

О. Леонт'єв зазначає, що потреби виступають як вихідний пункт будь-якої діяльності, котра відображається в мотивах. Структура особистості і компоненти, що її формують, розкриваються через аналіз мотиваційно-потребнісної сфери [4]. В. М'ясищев уточнює поняття спрямованості особистості і визначає її як “вияв домінуючого ставлення особистості” [5]. А. Петровський відокремлює у спрямованості її характеристики: інтереси, схильності, переконання, що в них виявляється світогляд людини [6].

Наступний етап, коли процес дослідження спрямованості особистості стає значно ширшим, – це 60–80-ті рр. ХХ ст. До цього періоду належать праці Б. Анан'єва, Л. Божович, О. Ковальова, М. Левітова, Б. Ломова, М. Неймарк, К. Платонова, А. Щербакова, П. Якобсона та інших.

Спрямованість особистості розглядається як системоутворювальна якість, своєрідний інтегратор усіх динамічних тенденцій особистості, вона виявляє ставлення особистості до цілей її діяльності на емоційному, пізнавальному й поведінковому рівнях (Б. Анан'єв). Представники теорії потреб і мотивів виводять визначення спрямованості особистості як сукупності домінуючих мотивів. Ієрархічна структура мотивів і визначає спрямованість особистості людини (Л. Божович). У теорії значущості спрямованість особистості визначається значущістю намірів і діяльності, переконань. Мотиви і стосунки мають різний ступінь значущості й тим самим визначають напрям діяльності. При цьому вказується на вектор “мотив – мета” як системоутворювальний фактор діяльності, у якому виявляється спрямованість особистості (Н. Добринін, Б. Ломов). Спрямованість розглядається як соціально зумовлена структура динамічної функціональної структури особистості, де акцент робиться на динамічну природу спрямованості, її мобільність (К. Платонов). Під спрямованістю розуміється “... таке складне утворення в особистості, котре має окреслити особливості тенденцій поведінки й дій людини, її обличчя і ставлення до свого майбутнього тощо” (П. Якобсон).

Останнім часом (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) у науковій психолого-педагогічній літературі спрямованість особистості переживає черговий етап свого розвитку, коли вчені А. Бодальов, Ю. Забродін, Л. Мітіна, Н. Обозова, Б. Петухова, Н. Рейнвальд, Б. Сосновський та інші особливу увагу приділяють вивченню функцій, структури, видів, якісних характеристик спрямованості особистості.

Виникнення різноманітних теорій, підходів, напрямів до розуміння цього поняття, відповідно, сприяло появі у психолого-педагогічній літературі великої кількості його тлумачень і визначень. Узагальнивши їх, можна дати таке визначення поняття спрямованості особистості: сукупність (система) мотивів; різноманітні відносини (система відносин); її якості, властивості і характеристики.

Крім того, серед інших різноманітних визначень спрямованості особистості існують такі, котрі можна розподілити за групами:

1) група визначень, що має за основу мотиви, потреби, настанови, принципи, погляди, переконання тощо:

– “внутрішня позиція особистості, стійко домінуюча система, у якій основні, провідні мотиви, підпорядковуючи собі всі інші, визначають будову мотиваційної сфери людини” (Л. Божович);

– “структурний елемент особистості, що включає до свого складу допитливість, інтереси, мотиви, потреби, принципи, ідеали, настанову, переконання, світогляд” (Т. Голубєв);

– “інтегративна підструктура особистості, котра забезпечує цілеспрямованість, цілісність, стійкість конкретного змісту її діяльності, що виявляється в її принципах, поглядах, переконаннях, ідеалах, настановах, потребах, мотивах, інтересах” (С. Коптякова);

– “сукупність потягів, бажань, інтересів, нахилів, ідеалів, світогляду, переконань” (К. Платонов);

– “соціально зумовлений вищий рівень особистості, що охоплює бажання, інтереси, схильності, прагнення, ідеали, переконання, світогляд” (К. Платонов);

– “єдиний “механізм мотивації”, що забезпечує доцільне управління поведінкою особистості, її саморегуляцію” (В. Ядов);

– “один із найважливіших рівнів особистісної організації, виражений у настановах, тенденціях, потребах, інтересах та ідеалах індивіда” (І. Кондаков);

– “сукупність поглядів, ідей, переконань людини, що стали провідними в її активній діяльності” (Г. Луков);

2) група, що має соціально-філософський напрям:

– “стрижень, ядро особистості, що зумовлює її своєрідність як соціальної істоти і створює ієрархічну структуру особистості” (А. Сейтешев);

– “інтегративний показник ставлення людини до своїх соціальних ролей” (Н. Боритко);

- “своєрідність духовного образу особистості, її характер, основна життєва настанова, генеральна лінія життя людини” (Н. Макаров);
 - “вияв соціальної і моральної цінності особистості” (С. Мартинова);
 - “синтетична і динамічна єдність суб’єкта, свідоме ставлення людини до середовища, самої себе” (В. М’ясищев);
 - “динамічна організація суттєвих сил людини” (А. Прангішвілі);
 - “динамічна тенденція” (С. Рубінштейн);
 - “внутрішні динамічні тенденції” (Д. Узнадзе);
 - “особистісний сенс” (О. Леонтьєв);
- 3) група визначень, пов’язана з діяльністю:
- “активна діяльність, спрямована на досягнення певних цілей, що взята як ціле, у свою чергу, охоплює такі підструктури: потяги, бажання, інтереси, схильності, ідеали, світогляд, переконання; активна діяльність, орієнтована на досягнення відносно складних і віддалених життєво важливих цілей” (К. Платонов);
 - “вибіркова активність особистості в її стосунках та діяльності” (О. Ковальов);
 - “ті риси, котрі у своїй сукупності зумовлюють особливості поведінки і діяльності людини в умовах певного соціального оточення” (П. Рудик);
 - “засіб прояву настанови як “цілісного стану суб’єкта”, його цілісної спрямованості у певний бік, на певну активність, схильність, готовність до здійснення діяльності, спрямованої на задоволення актуальної потреби” (Д. Узнадзе);
 - “результат виховання і становлення особистості, при цьому спрямованість не зводиться до механічної суми внутрішніх спонук, а виступає в їхній єдності з об’єктивними умовами й усвідомлюваними людиною цілями діяльності” (Н. Феденко);
 - “складне утворення особистості, котра має окреслити особливості тенденцій поведінки і дій людини, що визначають у соціальному плані її спілкування за суттєвими лініями: її ставлення до інших людей, до себе, свого майбутнього тощо; спрямованість виявляється в особливостях інтересу, цілях діяльності, у ставленні до потреб, до настанов особистості” (П. Якобсон).

Як бачимо, поняття спрямованості особистості в сучасній психолого-педагогічній науці є надзвичайно широким й не визначеним до кінця. Його тлумачення й визначення багатомірні і різнопланові, хоча принципові розбіжності у трактуванні терміна “спрямованість особистості” практично відсутні. Ще не склався єдиний підхід, який би дав змогу однозначно визначити суть спрямованості як явища людської психіки. Автори вкладають у розуміння спрямованості різний сенс, що визначається:

1) особливостями тлумачення цього поняття в межах відповідних концепцій;

2) специфікою рівня явищ, що вивчаються в кожному окремому випадку;

3) складом елементів, що входять до структури спрямованості.

Спільним для всіх теоретичних систем є також визнання спрямованості й структурних компонентів та елементів, що її створюють, основним (генеральним) фактором, котрий ініціює й реалізує як окремі види й форми прояву людської активності, так і життєдіяльність у цілому. Крім того, дійшли висновку, що в сучасній психолого-педагогічній науці спрямованість розглядається з двох глобальних позицій: як атрибут особистості і як атрибут діяльності.

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу теорій, підходів до визначення спрямованості особистості у нашому дослідженні розуміємо її як складну інтегративну динамічну системоутворювальну якість у структурі особистості, котра охоплює сукупність потреб, мотивів, інтересів, цілей, намірів, потягів, ідеалів, настанов, ціннісних орієнтацій, світогляду, яка організує життя особистості у соціумі й орієнтує її поведінку й діяльність у взаєминах з іншими людьми на основі набутих знань. Подальше дослідження буде присвячене визначенню структурних компонентів і основних функцій спрямованості особистості.

Література

1. Жернов В.И. Профессионально-педагогическая направленность личности студента: Теория и практика ее формирования : дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 / В.И. Жернов. – Магнитогорск, 1999. – 302 с.
2. Землянская О.В. Формирование профессионально-педагогической направленности в подготовке будущего учителя (на практике филологического факультета) : дис. на соискание ученой степени канд. наук : спец. 13.00.08 / О.В. Землянская. – Новокузнецк, 2003. – 216 с.
3. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды / К. Левин ; [под общ. ред. Д.А. Леонтьева, Е.Ю. Патяевой]. – М. : Смысл, 2001. – 572 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1977. – 304 с.
5. Мясичев В.Н. Профессиональная направленность личности / В.Н. Мясичев // Вопросы психологии. – 1957. – № 5. – С. 14–20.
6. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив / А.В. Петровский. – М. : Политиздат, 1982. – 255 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Учпедгиз, 1946. – 704 с.
8. Сейтешев А.П. Профессиональная направленность личности: (Теория и практика воспитания) / А.П. Сейтешев. – Алма-Ата : Наука, 1990. – 336 с.

МАЛЬНЄВА О.В.

СУТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Оскільки професійно-етична культура педагога реалізується, насамперед, у педагогічній діяльності, у його поведінці, ставленнях до учнів, колег, суспільства, професії й виявляється у взаємодії та спілкуванні, то необхідно розглянути педагогічні технології взаємодії, технології спілкуван-